

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»

ПЛАН-ПРОСПЕКТ

дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 052 Політологія

Євтушок Сергій Олегович

**Балто-Чорноморський союз:
перспективи формування та стратегічні пріоритети України**

Науковий керівник:

Доктор політичних наук,
професор

Мацієвський Юрій
Володимирович

Острог-2021

Постановка проблеми

Події останніх років в Європейському союзі вказують на те, що на внутрішньополітичній арені об'єднання назріла політична криза. Результати останніх самітів показують, що існує розбіжність серед членів ЄС щодо майбутнього плану розвитку Європи. Президент Франції Емануель Макрон та канцлерка Німеччини Ангела Меркель підтримують ідеї збільшення делегування влади до органів ЄС, натомість країни Східної Європи не підтримують таку позицію.

У зв'язку з цим у східній Європі поступово відновлюється інтерес до ідеї Балто-Чорноморського союзу або Інтермаріуму (міжмор'я). Особливу увагу до проекту проявляють країни східного кордону Європейського союзу, України, Молдови та Грузії.

Звідси, важливо з'ясувати, які перспективи утворення Балто-Чорноморського союзу. Також виникає питання стратегічних інтересів України у такому проекті. Адже нестійка внутрішньополітична ситуація та військовий конфлікт на сході країни не робить Україну привабливим партнером на міжнародній арені. Тут важливо враховувати не лише потенціал та інтереси України стосовно утворення Балто-Чорноморського союзу, а й інтереси інших можливих країн-партнерів. Аналіз зовнішньої політики та політики безпеки країн Центрально-Східної Європи є також важливим у цьому контексті. Відтак, дослідницьке питання полягає в тому чи можуть країни регіону об'єднатися в окремий політичний та економічний союз і чи є в ньому місце для України?

Теоретична основна дослідження

В основі цього дослідження є неореалістичний підхід, зокрема теорія регіональних комплексів безпеки британського теоретика міжнародних відносин Баррі Бузана. Ця теорія стане основою для дослідження балто-чорноморсько-адриатичного регіону та допоможе інтерпретувати безпекові, політичні, економічні процеси у регіоні. Бузан, зокрема, зазначає, що «група відносно слабких держав створює безпековий режим, тому що усвідомлює, що таке об'єднання зміцнюватиме внутрішню стабільність їх режимів, у той час як

конфлікт між ними послаблюватиме їх внутрішню політичну та соціальну структуру».¹ Розвиваючи ідеї регіоналізму, автор запропонував концепцію регіональних комплексів безпеки. Ця концепція має на меті розширити методологічні можливості дослідження безпеки та брати до уваги специфіку країн досліджуваного регіону. Бузан зазначає, що «аналіз проблем безпеки обмежується переважно дослідженням перебільшеної у своєму значенні ролі великих держав у глобальній системі та вивченням не менш гіпертрофованої поміж пріоритетів безпеки динаміки внутрішніх процесів окремої держави».²

Для емпіричного аналізу регіональної безпеки Б.Бузан та О.Уейвер запропонували чотири рівні аналізу регіону:³

1. Аналіз внутрішньої ситуації в країнах регіону, вразливість цих країн (чи є країна сильною чи слабкою внаслідок внутрішнього порядку? Конкретне вразливе місце може визначити подальші дії держави, якими вона хоче захиститись).
2. Відносини між державами.
3. Взаємодія регіону із сусідніми регіонами (якщо відбуваються серйозні зміни в структурі міжнародних відносин, цей пункт може бути визначальним).
4. Роль глобальних держав в регіоні (взаємодія між регіональними та глобальними структурами безпеки).

Важливим аспектом досліджень питань безпеки, є визначення сфер, які її стосуються. Баррі Бузан пропонує 5 вимірів безпеки, які можуть стосуватися національного або регіонального рівня та ставати окремим предметом досліджень:

1. Політична безпека
2. Військова безпека
3. Економічна безпека

¹ Buzan B. People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era. 1983. – URL:https://www.academia.edu/4780500/People_States_and_Fear_An_Agenda_For_International_Security_Studies_in_the_Post-Cold_War_Era_-_Barry_Buzan

² Buzan B. A Framework for Regional Security Analysis. Case Studies of Regional Conflicts and Conflict Resolution. Ed. by Ohlsson L. 1986, URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-349-07939-1_1#page-1

³ Buzan B. A. Regions and Powers: The Structure of International Security. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, 564 p.

4. Соціальна безпека
5. Екологічна безпека
6. Інформаційна безпека.⁴

Б. Бузан стверджує, що кожний з цих секторів має своє значення і їх потрібно брати до уваги як окремо, так і разом⁵. Хоча військові загрози завжди мають найбільшу вагу, але розвиток міжнародних відносин показав, що політичний, економічний чи екологічний сектори також важливі. Наприклад, тип політичного режиму може сприяти чи ускладнювати можливість країни стати учасником проекту. В Україні, яка опинилася у «пастці гібридності» (Мацієвський 2011, 2016, 2018) цей чинник може негативно впливати на можливість участі в об'єднанні. З іншого боку, мала імовірність скочування до авторитаризму (Мацієвський 2011, 2020, 2021), залишає Україні шанс на приєднання до проекту.

Ступінь розробки проблеми

Основним ідеологічним центром зі створення політичного об'єднання країн від Балтійського до Чорного та Адріатичного морів була Польща, яка історично прагнула створити противагу та забезпечити баланс сил між Німеччиною та Росією.

Першим політичним проектом у цьому руслі стала концепція «Міжмор'я», запропонована польським політичним і державним діячем Юзефом Пілсудським у 1919-20 рр. Формат об'єднання полягав в створенні конфедерації за участі Польщі, України, Білорусі та Литви. Одним з основних мотивів до об'єднання була безпека країн регіону. На думку Пілсудського, спільними зусиллями країни майбутньої конфедерації могли би захистити себе від загрози з боку більшовицької Росії та зменшити вплив з боку Німеччини. Запропонована концепція стала першою спробою практичного втілення «Міжмор'я» та лягла в основу усіх майбутніх теоретичних напрацювань.

⁴ Buzan B. New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century. International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 67, No. 3 (Jul., 1991), URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/7e80/1a412aec847eb67e464852c0d6319388266e.pdf? ga=2.129415429.847284476.1614664282-1405428893.1614664282>

⁵ Там само.

Перед II Світовою війною польський міністр закордонних справ Юзеф Бек запропонував дещо видозмінений проект Інтермаріуму – концепцію «Третьої Європи» (1937-1938). Ідея полягала у створенні блоку країн, які знаходилися між нацистською Німеччиною та СРСР. На думку автора, потенційними учасниками повинні були стати Польща, Чехословаччина, Румунія, Угорщина та Югославія⁶. Концепція «Третьої Європи» Юзефа Бека вперше розширила ідею «міжмор'я» та Балто-Чорноморського союзу до Адріатичного моря. Проте, основною ідеєю залишився безпековий аспект, адже в кінці 30-х років країни регіону розуміли, що Німеччина та СРСР нарощували свою могутність⁷. Звідси з'явилась ще одна назва для проекту – «Тримор'я».

Польський публіцист Єжи Гедройц та політолог Юліуш Мерошевський в 70-х роках сформувавши ідеї, які пізніше отримали назву доктрина Гедройца-Мерошевського⁸. В основі доктрини є теза про те, що в регіоні від Чорного до Балтійського морів, куди входять Литва, Польща, Україна та Білорусь, потрібно створити партнерську форму міждержавних відносин (союз), заснованих на спільних історичних та культурних зв'язках. Об'єднання країн регіону майбутньому забезпечило б їх від загроз зі Сходу до Заходу⁹.

Серед українських вчених одним з перших інтереси України у регіоні Східної Європи почав вивчати географ Степан Рудницький. У своїх працях «Коротка географія України» (1914р.), «Україна з політично-географічного становища» (1916), «Україна і великодержави» (1920) автор описує геополітичні особливості території сучасної України та її сусідів¹⁰.

Михайло Грушевський у 1918р. у своєму есе «Орієнтація чорноморська» пропонує доктрину, яка базується на геополітичному об'єднанні країн Східної

⁶ Kornat M. The Polish idea of "The Third Europe" (1937-1938): a realistic concept or an ex-post vision. Acta Poloniae Historica. 2011. URL: http://rcin.org.pl/Content/25094/WA303_43245_2011-103_APH_05_o.pdf (дата звернення 1.03.2021).

⁷ Anghel P. Wspólna pamięć Intermarium. Określenie przebiegu granic i nawiązanie stosunków dyplomatycznych między Rumunią a Polską po I wojnie światowej. Międzymorze. Nadzieje i ograniczenia w polityce II Rzeczypospolitej, red. E. Znamierowska-Rakk, Warszawa 2016, с. 297-313.

⁸ Дубінський А. А. Доктрина Гедройца-Мерошевського як суспільний дороговказ для країн балтійсько-регіону, 2016. URL: <http://bbsc.eu/uk/analitichni-materialy/doktrina-gedroytsya-myeroshevskogo-yak-suspilniy-dorogovkaz-dlya-krayin-baltiysko-chornomorskogo-regionu/>

⁹ Простір свободи. Україна на шпальтах паризької культури. Ред Б. Бердиховська. К, 2005. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Antolohiia/Prostir_svobody_Ukraina_na_shpaltakh_paryzkoj_Kultury.pdf (дата звернення 1.03.2021).

¹⁰ Рудницький С. Україна з погляду політичної географії. 1914. URL: <https://zbruc.eu/node/51853> (дата звернення 1.03.2021)

Європи. Окрім антиросійської та безпекової риторики, автор наголошує, що країни від Балтійського до Чорного та Адріатичного морів мають свої культурні та історичні особливості¹¹.

Юрій Липа дещо інакше розглядає ідею об'єднання країн регіону. У праці «Чорноморська доктрина» (1940 р.) він наголошує на важливості геополітичної осі «Північ-Південь». Межами цієї осі є півострів Крим на півдні та балтійські країни на півночі¹².

Ідеї Балто-Чорноморського союзу в різних варіантах зародилися на початку ХХ століття як результат розвитку геополітичних вчень, які базувалися на географічних та економічних категоріях. У більшості своїй в основі концепцій лежав безпековий аспект, проте після розпаду СРСР та вступу більшості країн регіону до НАТО та ЄС, майбутні ідеї формуються переважно на економічних аргументах.

Дизайн дослідження

Предмет дослідження: визначення умов за яких можливе утворення Балто-Чорноморського союзу та визначення стратегічних інтересів України у випадку його утворення.

Основні завдання дослідження:

- Реконструювати історичні етапи еволюції ідеї Балто-Чорноморського союзу;
- Проаналізувати безпековий, економічний, політичний, екологічний, соціальний, інформаційний аспекти інтеграції країн Балто-Чорноморського регіону;
- Визначити стратегічні переваги й недоліки для України у випадку утворення Балто-Чорноморського регіону.

Дані і методи

У цьому дослідженні ми будемо використовувати такі дані:

¹¹ Грушевський М. На порозі Нової України. Гадки та мрії. – К., 1918. – С.144-146

¹² Липа Ю. Чорноморська доктрина. Всеукраїнська трилогія. К, 2007. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0003549 (дата звернення 1.03.2021).

- дослідження українських та зарубіжних вчених стосовно обраної проблематики;
- офіційні документи, міжнародні договори;
- публікації, українські та зарубіжні періодичні видання, статистичні дані, які стосуються обраної проблематики.

Методи: в основі дослідження є метод вивчення окремих випадків. Використання методу окремих випадків дозволить виокремити внутрішньополітичні особливості країн балто-чорноморського регіону, що негативно або позитивно впливають на потенційне формування Балто-Чорноморського союзу. Порівняльний метод ми використаємо задля оцінки інтеграційного потенціалу політичних та економічних інститутів країн регіону.

Очікувані результати

Важливим елементом дослідження є вивчення політичного контексту еволюції ідеї Балто-Чорноморського союзу. Очікуваними результатами є визначення умов, що позитивно чи негативно впливають на формування Балто-Чорноморського союзу, або ж різних можливих форматів співпраці. В офіційних документах стратегічні інтереси України стосовно співпраці з країнами-сусідами носять дуже загальний характер. Окреслення можливостей для України від співпраці з країнами регіону в контексті Інтермаріуму дозволить також точніше визначити стратегічні інтереси України.

Вибрана література

1. Anghel P. Wspólna pamięć Intermarium. Określenie przebiegu granic i nawiązanie stosunków dyplomatycznych między Rumunią a Polską po I wojnie światowej. Międzymorze. Nadzieje i ograniczenia w polityce II Rzeczypospolitej, red. E. Znamierowska-Rakk, Warszawa 2016, c. 297-313.
2. Buzan B. A Framework for Regional Security Analysis. Case Studies of Regional Conflicts and Conflict Resolution. Ed. by Ohlsson L. 1986, URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-349-07939-1_1#page-1

3. Buzan B. A. Regions and Powers: The Structure of International Security. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, 564 c.
4. Buzan B. New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century. International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 67, No. 3 (Jul., 1991), URL:
https://pdfs.semanticscholar.org/7e80/1a412aec847eb67e464852c0d6319388266e.pdf?_ga=2.129415429.847284476.1614664282-1405428893.1614664282
5. Buzan B. People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era. 1983. – URL:
https://www.academia.edu/4780500/People_States_and_Fear_An_Agenda_For_International_Security_Studies_in_the_Post-Cold_War_Era_-_Barry_Buzan
6. Kornat M. The Polish idea of “The Third Europe” (1937-1938): a realistic concept or an ex-post vision. Acta Poloniae Historica. 2011. URL:
http://rcin.org.pl/Content/25094/WA303_43245_2011-103_APH_05_o.pdf
(дата звернення 1.03.2021).
7. Matsiyevsky, Yuriy. "Mixed Values and Societal Constraints: The Weak Prospects for Authoritarianism in Ukraine." *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 2021. Project MUSE
muse.jhu.edu/article/785763.
8. Грушевський М. На порозі Нової України. Гадки та мрії. – К., 1918.
9. Дубінський А. А. Доктрина Гедройця-Мерошевського як суспільний дороговказ для країн балтійсько-регіону, 2016. URL:
<http://bbsc.eu/uk/analitichni-materialy/doktrina-gedroytsya-myeroshevskogo-yak-suspilniy-dorogovkaz-dlya-krayin-baltiysko-chornomorskogo-regionu/>
10. Липа Ю. Чорноморська доктрина. Всеукраїнська трилогія. К, 2007. URL:
http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0003549 (дата звернення 1.03.2021).

- 11.Маціевский Ю. В. В ловушке гибридности: политический режим в Украине после революции 2014 года . – *Полис. Политические исследования*. 2018. № 1. С. 96-115. DOI: [10.17976/jpps/2018.01.07](https://doi.org/10.17976/jpps/2018.01.07)
- 12.Мацієвський Ю. В. *У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014)*. – Чернівці: Книги – XXI, 2016. – 552 с.
- 13.Мацієвський, Ю. Чи можливе відродження авторитаризму в Україні? *Політичний менеджмент*. 2011. №1. С. 51-63.
<https://eprints.oa.edu.ua/553/>
14. Мацієвський, Ю. Псевдо, квази или полу: какой политический режим формируется в Украине. *Ойкумена*, 2011. Вип.8. С. 128-145.
<https://eprints.oa.edu.ua/1723/>
- 15.Мацієвський, Ю. Змішані цінності та суспільні обмеження: чому запит на “сильну руку” не призведе до авторитаризму в Україні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2020, № 4. С. 43-67.
<http://stmm.in.ua/archive/2020-4/3.php>
- 16.Простір свободи. Україна на шпальтах паризької культури. Ред Б. Бердиховська. К, 2005. URL:
https://shron2.chtyvo.org.ua/Antolohiia/Prostir_svobody_Ukraina_na_shpaltakh_paryzkoj_Kultury.pdf (дата звернення 1.03.2021).
- 17.Рудницький С. Україна з погляду політичної географії. 1914. URL:
<https://zbruc.eu/node/51853> (дата звернення 1.03.2021).